

Les salines d'Eivissa i la Guerra de Successió, 1698-1715

The saltworks of Ibiza and the War of Spanish Succession, 1698-1715

per Antonio Espino López

Universitat Autònoma de Barcelona

RESUM:

Dintre del conjunt de territoris que conformaven la Corona d'Aragó, l'illa d'Eivissa en concret potser ha estat un dels menys estudiats en relació amb la guerra de Successió. El cas és que en els últims anys, amb la celebració del tricentenari de la fi del conflicte, han sorgit nous treballs sobre les Balears i sobre Eivissa. El nostre propòsit ha estat analitzar la importància econòmica de les salines d'Eivissa en aquest context. Després de conèixer l'estat operatiu de les salines a cavall dels segles XVII i XVIII, comentem com les circumstàncies derivades de la guerra obligaren l'arxiduc a arrendar-les i examinem les conseqüències d'aquesta decisió (i del final de la guerra a l'illa).

PARAULES CLAU:

Sal, Eivissa, guerra de Successió, monarquia hispànica

ABSTRACT:

Of all the territories that formed the Crown of Aragon, the island of Ibiza has received the least attention of historians in connection with the War of Spanish Succession. In the wake of the commemorations surrounding the Tercentenary of the end of the conflict, new works have appeared on the Balearics in general and on Ibiza in particular. Our purpose has been to analyse the economic importance of the Ibiza saltworks in that context. After a look at the way the works operated at the turn of the century, we show how the circumstances of the war forced to the Archduke to lease them and we examine the consequences for the island of such a decision (and of the end of the war itself).

KEY WORDS:

Salt, Ibiza, War of Spanish Succession, Spanish Monarchy.

Introducció

Des del moment de la conquesta cristiana de l'illa d'Eivissa (1235), les seves salines van ser objecte d'un gran interès perquè constituïen, gairebé, l'única font d'ingressos dels seus habitants.¹ Si no se n'aconseguien bones vendes, la vida era

Data de recepció: desembre 2015; versió definitiva: abril 2016.

1. Vegeu J.-C. HOCQUET, «Ibiza, carrefour du commerce maritime et témoin d'une conjoncture méditerranéenne (1250-1650)», dins AUTORS DIVERSOS, *Studi in memoriam di Federico Melis*,

difícil en una terra en què la climatologia, sovint adversa, posava en perill la subsistència dels seus habitants. Però aquesta climatologia tenia, almenys, una deferència envers Eivissa: un mal any per a les collites de cereals, per falta de pluges, era, en canvi, un any magnífic per a la recol·lecció de sal.² Així doncs, s'entén que el recurs a la venda de la sal era gairebé l'únic per salvar l'expedient de donar de menjar als eivissencs, sobretot en els anys més infausts. Llavors, les recurrents males collites que patia l'illa, amb una producció de cereals perennement deficient per afrontar les necessitats de la població eivissenca, van obligar les autoritats a procurar-se com fos l'anhelat proveïment. En nombroses ocasions, els jurats van fer constatar els habituals episodis de gana que es vivien en l'illa per justificar la barata de sal, sovint feta a futur, a canvi de l'obtenció d'un puntual i salvador enviament de gra.³ El problema, lògic, era que la sal d'Eivissa perdia bona part del seu valor, atès que no només no s'ingressava bona moneda de plata a canvi, sinó que els mercaders amb els quals els eivissencs havien contret deutes pel proveïment del passat feien valer les males collites del present per exigir cada vegada més sal a canvi dels nous enviaments d'abastiment. Era un autèntic cercle viciós del qual no es podia escapar, encara que estigués prou detectat per diverses personalitats i institucions.⁴

Un monarca com Felip IV sembla que no sempre va prendre les decisions correctes respecte al preu de la sal eivissenca. El 1631⁵ i, de nou, el 1661-1662,⁶ el rei va decidir establir el preu del modí de sal en 32 rals de plata, amb la idea que, deixant de banda el cost de producció –8 rals (o cinc lliures eivissenques)– i 8 rals més que cobrava la Universitat per mantenir-se, la resta del valor del modí –16 rals–, entressin a les arquees del Reial Patrimoni a l'illa, tan necessitades. De fet, la corona va pugnar perquè la Universitat anés pagant els endarreriments que li devia (80.000 rals) durant molts anys (entre 1663 i 1674, amb prou feines es van arribar a ingressar 60.000 rals), situació que denota tant la falta de capacitat de reacció econòmica, amb

Nàpols, Giannini, 1978, 491-526; B. ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, tom II, (*Siglos XIV-XVI. De la crisis medieval a la Ibiza Renacentista*, Palma, Lleonard Muntaner Editor, 1995; B. ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, tomo III/1, *De la crisis barroca a la planificación ilustrada (siglo XVII)*, Oviedo, Universidad de Oviedo, 2000. Així mateix, J. VILA VALENTÍ, «Ibiza y Formentera, islas de la sal (1953)», *Territoris, Revista del Departament de Ciències de la Terra* 3, 2001, 117-156; J. MORELLO BAGET, «Aspectes del funcionament fiscal del municipi eivissenc: a propòsit dels diversos gravàmens imposats sobre la sal (s. XIV-XV)», *Eivissa* 46, 2006, 42-47; i *Eivissa* 47, 2007, 41-45.

2. A. ESPINO, «La climatología y el negocio de la sal en la Ibiza del siglo XVII», *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante* 33, 2015, 243-262.

3. A. SÁENZ-RICO URBINA, «La penuria de trigo en Eivissa durante los años 1685-1688», *Pedralbes* 1, 1981, 167-186.

4. A. TUR TORRES, *La sal de l'illa. Les salines d'Eivissa al segle XVII. Estudi dels «llibres de la sal» (1639-1640)*, Barcelona, Museu Marítim de Barcelona, 2015.

5. ACA, CA, lligall 1034, governador Castellví a Felip IV, 23-25/II/1631.

6. ACA, CA, lligall 1036, esborrany de Reial ordre, V/1661; ACA, CA, lligall 1280, «Acuerdo del Consejo [d'Aragó] sobre la forma de extraher la sal de la isla de Ibiza, en Madrid a 26 de octubre de 1661». El text de la Pragmàtica a A. FERRER ABÁRZUZA, *Les salines i la sal en el Llibre de la Cadena (1261-1696)*, Eivissa, AHE, 2004, 115-120.

unes salines mal administrades i cuidades, com la dificultat insuperable que semblava significar la climatologia adversa i les recurrents males collites, en vista que una quantitat tan minsa, com dèiem, va trigar tants anys a ser pagada.⁷ Com que cap a 1683 la Universitat tornava a deure 42.000 lliures al Reial Patrimoni, la Monarquia va respondre amb una nova pujada de preus de la sal eivissenca (el modí de sal passaria a valdre 35 rals de plata), si bé llavors la novetat consistiria a condonar a la Universitat el deute que tenia contret envers el Reial Patrimoni. A canvi, això sí, que el negoci de la sal eivissenca deixés d'estar controlat per la Universitat –de fet no n'estava tant com ho havia estat des de 1654– i passés a controlar-lo una junta conformada pel governador, el seu assessor el tinent de procurador reial, els tres jurats i el paborde.⁸ El Consell d'Aragó mantenia una postura crítica sobre la junta de la sal d'Eivissa, que, al seu parer, només hauria d'estar composta per l'assessor, els jurats i el paborde, amb el suport del rei i del Consell, i el preu de la sal s'hauria de mantenir a 28 rals el modí, sense renunciar Carles II a cobrar les 42.000 lliures degudes al Reial Patrimoni; això va fer que el monarca decidís nomenar un governador d'una autoritat i una embranzida especials per a Eivissa: Juan Bayarte.⁹

Juan Bayarte va creure que podia resumir els mals d'Eivissa en diversos punts. En primer lloc, un estat lamentable dels mitjans productius, amb millores necessàries en les calçades, la neteja dels estanys, la posada en producció dels estanys menors, el moll de càrrega, els camins, les condicions de treball, etc. En segon lloc, la més que mediocre administració de l'única riquesa eivissenca, la seva sal, i els abusos constants a l'hora de portar manteniments de fora per a la població quan les collites fracassaven. Però el detall més important i significatiu va ser la ràpida vinculació que va establir el governador Bayarte entre la millora econòmica de l'illa i alguns canvis polítics. Tant la venda de la sal com la compra d'aliments estaven, de fet, en mans d'un reduït grup oligàrquic resident de la vila d'Eivissa, que ja feia més de vint anys, des de la reforma de les Reials Ordinacions realitzada pel govern d'Eivissa l'any 1663, que controlava els ressorts del poder, sovint amb el suport dels governadors de torn. En el seu informe del primer any de govern, Bayarte va assenyalar que els abusos que es patien fins llavors a causa de la mala política d'alguns oligarques eivissencs s'havien d'acabar i Carles II li va fer confiança per realitzar una nova insaculació general a l'illa. El resultat van ser les noves Ordinacions Reials de 1686, que van entrar en vigor l'any següent, en les quals es va intentar renovar l'espectre de prohoms que podien fer-se càrrec dels negocis de l'illa, però a costa de la representació política dels habitants del camp eivissenc, que quedaria

7. ACA, CA, lligall 1035, governador F. Truyols a Carles II, 8/IX/1677. Francesc Truyols va ser el darrer procurador reial del regne de Mallorca nomenat per Carles II i residia a Madrid, on va morir el 1702. Truyols, austriacista, pertanyia al cercle de l'almirall de Castella, líder indiscutible de l'austriacisme castellà. J. JUAN VIDAL, «El austracismo en el reino de Mallorca», *Cuadernos Dieciochistas* 15, 2014, 165-193, esp. 170.

8. ACA, CA, lligall 1280, Carles II al CA, 6/I/1684.

9. ACA, CA, lligall 1280, consulta del CA i resposta reial, 9/III/1684. Sobre Juan Bayarte, A. ESPINO, *Don Juan Bayarte Calasanz y Ávalos. Un gobernador de la Ribagorça en la Mediterrània de Carles II*, Benavarrí, Cerib, 2009.

molt limitada. Juan Bayarte era conscient que no era possible deixar de costat l'oligarquia de la vila, ja que era l'única amb capacitat per tirar endavant l'economia eivissenca.¹⁰ Un sector d'aquesta oligarquia conformaria el substrat borbònic eivissenc durant la guerra de Successió. Tot indica que, més que a un interès clarament dinàstic, la mobilització va respondre a interessos purament crematístics relacionats amb la sal. Lògicament, trobarien a l'illa l'oposició dels austriacistes.¹¹

Molt possiblement, les moltes dificultats de la dècada de 1690 –els anys de govern de Lupercio Castellón (1691-1698)–, en què es va haver d'afrontar una climatologia molt adversa el 1691 i 1693-1696, amb una caiguda en picat de la producció salinera, no van ajudar gaire a millorar l'estat d'ànim a Eivissa, de manera que el darrer governador del segle XVII, Domènec de la Canal, va trobar-se una situació força preocupant.

Sens dubte, en els darrers anys, la commemoració dels tres-cents anys de la fi de la guerra de Successió (el 1714 a Catalunya; el 1715 a Mallorca, Eivissa i Formentera) ha donat de si força treballs,¹² però creiem que la petita illa d'Eivissa (i la problemàtica de les seves salines) es mereix una darrera aportació.¹³ S'ha treballat, sobretot, el material existent a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, secció Consell d'Aragó, però igualment s'ha analitzat determinada documentació de l'Arxiu Històric Nacional (secció Estat).

Domènec de la Canal, governador de Carles II (1698-1700)

El capità Domènec de la Canal i Torralla, català, va substituir Lupercio Castellón al capdavant del govern d'Eivissa el 1698, de manera que va ser el darrer governador nomenat per Carles II. A finals de juny d'aquell any se li va sol·licitar que facilités un informe dels ingressos procedents de la venda de la sal eivissenca des de 1680. De la Canal va trigar gairebé un any a confeccionar un informe bastant complet sobre la situació que s'havia trobat, un escrit que l'assessor del governador d'Eivissa, Ignacio Benetas, va portar a la cort via Alacant. Benetas ja va anticipar el juny de 1699 al comte de Frigiliana, president del Consell d'Aragó, que un dels temes clau era «la poca sal que allí se coge por la mala administración de los jurados que deben curar de ella, en grande perjuicio de los derechos de Su Magd. y

10. ACA, CA, lligall 1280, don Juan Bayarte a Carles II, 13-30/I/1685 i 23/X/1686.

11. Sobre l'austriacisme a les Balears, vegeu el treball recent de JUAN VIDAL, «El austracismo...», 165-193.

12. Vegeu l'extensa bibliografia citada a J. ALBAREDA i J. NADAL, «Balance bibliográfico. La guerra de Sucesión revisitada. Actualidad de la Guerra de Sucesión», *Vínculos de Historia* 4, 2015, 373-386. J. NADAL, «La Guerra de Successió d'Espanya (1700-1715): un estat de la qüestió des de Catalunya», *Índice Histórico Español* 126, 2013, 83-141.

13. L'excepció seria el treball d'E. PASCUAL RAMOS, «Ibiza y su Real Fuerza. De la Guerra de Sucesión al dominio borbónico (1701-1724)», dins AUTORS DIVERSOS, *Els Tractats d'Utrecht: clarors i foscors de la pau, la resistència dels catalans*, Barcelona, HHC - Generalitat de Catalunya, 2015, 465-472. Tanmateix, el treball de Pascual Ramos hi incorpora alguns errors, com ara parlar del «virrey de Alicante» (p. 466).

de la cosa pública». L'escrit del governador De la Canal contenia deu punts i assenyalava el següent: en primer lloc, els molts problemes haguts amb els jurats, que no volien respectar l'autoritat reial en la persona del governador; la moneda de billó de l'illa amb prou feines conservava una sisena part del seu valor intrínsec, i De la Canal volia que cada ral de plata castellà valgués 45 monedes d'Eivissa i cada lliura, 120 monedes d'Eivissa (doblers). El problema radicava en el fet que els qui treien sal a Eivissa cobraven en aquelles monedes sense valor i, per això, costava molt trobar qui volgués treballar, ja que no els sortia a compte el pa que consumien per treure-la i portar-la al carregador de la sal. Per això, el governador va proposar que els homes cobressin dos rals i dos terços en plata, que era l'equivalent a les dues lliures que pagava abans la Universitat,¹⁴ però fins i tot estava disposat al fet que cobressin uns 4 rals de plata per cada modí extret, atès que el treball era ardu perquè els estanys estaven «perdidos»; i, per primera vegada, el governador esmentava la possibilitat d'arrendar els estanys: si a Madrid optaven per aquesta solució, els arrendadors haurien de cobrir les expectatives d'ingressos del Reial Patrimoni i de la Universitat, que encara devia molts diners en crèdits antics, de manera que fins que no es paguessin no podrien tenir ingressos sanejats procedents de les salines. D'altra banda, era sabut que, com que es cobrava poc i en billó, ningú no s'havia ocupat de la neteja dels estanys, «y los entierran entre el lodo», però si els eivissencs cobressin en plata no només hi anirien voluntaris, i no forçats com fins llavors, sinó que, a més, hi hauria competència per anar-hi a treure la sal i per cuidar i «limpiar las calzadas».

A més, el governador De la Canal va pensar a impedir l'exportació de productes que l'illa produïa en abundància (vi, ametlles, figues, peix, carns salades i fusta), tret que fos el mateix comerciant que exportava qui importés el que era necessari per a la vida a la terra (i ho vengués a preus raonables), ja que havia arribat el cas que no s'acceptava la moneda de billó que corria a Eivissa per obtenir allò que era necessari per viure, sinó només la de plata, de manera que «es cosa lastimosa que el que [h]oy tiene sus rentas, entradas o salarios en vellón no puede bivar». A més de sol·licitar una visita de la Universitat, de castigar a alguns jurats, d'insacular d'altres (ja que només hi havia quatre noms en el sac per jurat en cap) i de pensar a renovar les Reials Ordenances d'Eivissa, «porque las provincias se han de gobernar según los tiempos», De la Canal considerava que no haurien de pagar-se els crèdits antics «ilícitos» que s'havien contret, per exemple havent de lliurar dos modins de sal per una quartera de blat, i francs tots dos del nou impost de la sal,¹⁵

14. En carta a Carles II de juny de 1699, els jurats d'Eivissa li explicaven que per animar la consecució de sal d'aquell any havien decidit que els naturals que treballessin en l'extracció podrien cobrar dos rals de plata i deu sous de billó per cada modí de sal que hi extraguessin, que era el mateix valor que els 40 sous que se'ls donava abans, però en billó, únicament; al mateix temps, la pobresa de l'economia de l'illa feia aconsellable que els tres metges residents no cobressin els seus 1.600 rals anuals en plata, sinó que ho fessin en billó. ACA, CA, lligall 1270, jurats d'Eivissa al rei, 26/VI/1699.

15. S'entén com a *nou impost* el sobrepreu que va patir el modí de sal eivissenc a causa de la fiscalitat de la monarquia. Aquest preu final va variar al llarg del segle XVII en funció de les

[...] siendo assí que cada modín valía quatro reales de a ocho, esto era bender la necesidad, y no que una quartera de trigo ayga valido ocho reales de a ocho; y algunos de los que bendían la quartera de trigo a los referidos dos modines de sal, éstos la bolvían a tomar de la universidad a diez libras la polisa, que entonces valían 5 rs. de plata, y volvían a bender a los naturales el dicho trigo a dos pesos, o dos y medio por quartera [...].

I malgrat que la mala administració de tot plegat era un fet conegut, ningú no hi va fer res, «unos con otros se lavaban las manos», i per això De la Canal reitereva que no calia pagar els crèdits antics, sinó fer una visita a la Universitat i investigar-ne els llibres. Encara més: De la Canal assegurava que s'havien fet els comptes del que s'havia produït des de 1680 fins a 1698 i, segons el seu testimoni, «no han sacado tres mil modines de sal cada año, pudiéndose sacar a siete u ocho y hasta a nueve mil», reiterant la falta de cura dels estanys, la curtesa del pagament dels assalariats i la conveniència d'alguns, de manera que es posava en perill una plaça tan important, «por ser la escala del Mediterráneo», com era Eivissa. Finalment, una qüestió que, sens dubte, era d'allò més important per a De la Canal: el seu salari. Estava fixat en 700 lliures en moneda de Mallorca, però en aquells dies es cobrava en lliures eivissenques, i no valien ni 320 rals castellans, quan tant les 700 lliures mallorquines representaven 4.800 rals. Amb aquest salari, argumentava el governador, no podia mantenir la seva família ni un mes. I si bé abans, quan hi havia guerra, de les preses del cors el governador cobrava el deu per cent, i amb això es podia mantenir millor, en aquells dies, com que no hi havia cap altra cosa, la temptació era...

[...] entrar en el negocio [de la sal] para poder bivar; de lo que se sigue en gran perjuicio de la justicia, y atarse las manos para administrarla y ser cosa tan mal parecida en que un ministro como el gobernador [h]aya de entrar en esto por no tener que comer.

Per això, reclamava un salari just per al governador i l'assessor de la governació i que es pagués en bona moneda. La resposta del Consell d'Aragó va ser que suspengués «el pagar en plata a los tratantes de la sal hasta que en vista de lo que informare V. M. se tome resolución en todos los puntos». El mateix havia de fer sobre la moneda a Eivissa, esbrinant «qué medios habrá de mejorarla y ponerla corriente con la de Mallorca».¹⁶

necessitats econòmiques de la monarquia i de la pressió feta per les autoritats eivissenques per mirar que s'abaixés i que el preu de la sal de l'illa guanyés en competitivitat.

16. ACA, CA, lligall 1280, consulta del CA, 12/I/1699; ACA, CA, lligall 1041, l'assessor de governador d'Eivissa, Ignacio Benetas, al comte de Frigiliana, 18/VI/1699; ACA, CA, lligall 1270, Ignacio Benetas al protonotari del CA, Alacant, 28/VII/1699; AHN, Consell d'Aragó, llibre 2006, don José de Villanueva a Domènec de la Canal, governador d'Eivissa, 16/VIII/1699, f. 71v-72.

Després d'aquell informe van arribar els fets. Segons el governador De la Canal, gràcies a la seva iniciativa de pagar millor als operaris que extreien la sal, s'havien obtingut 8.000 modins (i assegurava que la sequera que tant de mal havia fet a la collita de gra de 1699 havia afavorit la de la sal), dels quals es van embarcar 6.540 modins, i, d'aquests, 3.533 modins van ser pagats en plata, i la suma obtinguda pel nou impost va pujar a 21.200 rals, dels quals va avançar com a mitja paga de les tropes de la guarnició 6.400 rals, mentre que la resta, 15.600 rals, va quedar en dipòsit en el Reial Patrimoni. Considerava que, com s'havia assenyalat des de la seva Reial ordre de 1688, els diners del nou impost de la sal haurien de ser per a la paga dels homes de manera íntegra, ja que dels 120.000 rals anuals que havien de rebre dels proveïdors, la guarnició d'Eivissa amb prou feines arribava a cobrar 8.000 rals. De manera que, en aquells dies, als homes de la dotació d'Eivissa se'ls devia una quantitat esparverant: 660.000 rals. A més, De la Canal aprofitava per assenyalar que els governadors també cobressin el seu salari en plata procedent del nou impost, ja que llavors aquests...

[...] cuidarán de que [h]aya sal, y si no la [h]ay no cobrarán, y por cobrar pondrán todo conato a cuidar de los dichos estanques y vendrá a ganar el Real Patrimonio de Su Magd., pues el salario que pueden señalar importará seiscientos pesos que con la sal que [h]abrá más se podrá pagar esta cantidad [...].

I, de manera molt optimista, calculava que les salines podrien donar de si cada any entre 40.000 i 48.000 rals amb el nou impost.¹⁷

El 1700, si bé la collita de gra havia estat molt dolenta –els jurats van escriure que va haver-hi necessitat d'importar 3.000 quarteres de blat i 500 mesures d'oli–, i malgrat haver plogut fins a cinc ocasions quan es quallava la sal, arribant a treure dels estanys un pam i mig d'aigua, la sal blanca es va extreure des del dia 30 d'agost i la sal vermella des del 6 de setembre, quan en altres ocasions, i amb menys dificultats, assegurava el governador, s'havien abandonat els treballs en les salines d'Eivissa. En qualsevol cas, el 24 d'agost, De la Canal va anar a revisar els estanys i va veure que...

[...] por unas puertas que había en una calzada que divide el estanque que no se saca del que cada año se saca entrava el cuerpo de un hombre de agua, cosa que jamás dicen se había reparado tal, y lo cierto es que los más años que se había dejado de sacar la sal lo atribuío a este descuido, el que se [h]a reparado por este y por los benideros [...].

També explicava que el seu lloctinent en la vigilància dels estanys, Francesc Laudes, en aquell moment estava «executando el escombros del lodo del dicho es-

17. ACA, CA, lligall 1270, governador d'Eivissa ¿al fiscal del CA?, 3/X/1699; De la Canal, al comte de Frigiliana, president del CA, i a don José de Villanueva, 16/V/1700.

tanque en las calzadas que no se secan para ponerlas en estado de que se puedan sacar [...]». Tothom semblava estar-hi satisfet: els jurats creien que al final de l'esforç s'havien obtingut 7.000 modins de sal i s'hi havien retirat molts llots, però el cas és que amb els 24.000 rals que s'havien obtingut del nou impost –s'havien venut 3.000 modins de sal–, el Consell d'Aragó volia que se'ls donés una mitja paga a les tropes de la guarnició.¹⁸ Sens dubte, aquí ens trobem amb algun maneig estrany per part del governador De la Canal. D'entrada, els 3.533 modins venuts el 1699 van haver de produir 28.264 rals per a les arque reials, i no els 21.200 que va dir el governador, i dels quals, a més, va retenir una part. L'evidència va ser que, el 1701, De la Canal va assegurar que la collita de 1700 va ser millor que la de 1699 –«Que la cosecha del año pasado de 1700 importaría más que la del año antecedente por ser más crecida»–, quan això no era cert: com hem assenyalat, els 3.000 modins venuts el 1700 van produir 24.000 rals. En tot cas, des del Consell d'Aragó se li va instar que repartís entre les tropes no només aquesta darrera quantitat, sinó també els 15.200 rals retinguts des de 1699.¹⁹

Domènec de la Canal, governador de Felip V (1700-1704)

Potser la mort de Carles II, el primer de novembre de 1700, havia permès a De la Canal intentar un cert joc tèrbol, però des de la primavera de 1701 la nova administració de Felip V va tractar un llarg informe sobre la problemàtica de la moneda a Eivissa. Aquest escrit asseverava que la principal calamitat de l'illa era la moneda que es va fabricar amb permís reial els anys 1685 i 1686, amb la qual el governador de llavors, don Juan Bayarte, i els jurats creien que podrien alliberar la Universitat de molts crèdits. Així doncs, van fabricar moneda que valia tres rals i un quart o tres rals i mig de plata; li van donar un valor de dotze, tretze o catorze rals; i van establir el canvi en quinze monedes per un ral de plata, vint per una lliura i sis lliures (o 120 monedes) per un pes. Fins i tot van fabricar una altra moneda a la qual van donar un valor quatre monedes per una lliura, i vint-i-quatre d'elles per un pes –a diferència de la moneda eivissenca més antiga, el dobler, sis dels quals feien un sou; 90, un ral de plata; 120, una lliura; i 720 doblers, sis lliures (o un pes).

Cada lliura de pes de la segona moneda fabricada equivalia en valor a tres rals i mig de plata castellans, però aquesta moneda va ser ressegellada i se li va donar el doble de valor del que tenia fins llavors. El problema afegit era el difícil proveïment de l'illa, que necessitava de tot, i el fet que només s'acceptés la moneda de plata com a mitjà de pagament. La supervivència dels més pobres estava en perill, atès que si abans necessitaven deu o dotze jornals per aconseguir pagar una quartera de blat per menjar a les seves cases, ara necessitaven treballar trenta jornals; i

18. ACA, CA, lligall 1270, De la Canal a Carles II, 30/IX/1700; jurats d'Eivissa a Carles II, 10/X/1700; consulta del CA, 8/I/1701.

19. AHN, Consell d'Aragó, registre de cartes acordades, (1693-1706), llibre 2006, don José de Villanueva al governador d'Eivissa, 31/III/1701.

dels qui treien la sal, que abans cobraven per cada modí extret dues lliures en billó, que valien dos rals i dos terços de plata, però que ara no arribaven a valdre un ral. Per això, en temps d'extracció, i davant un salari tan minso, calia pressionar molt els treballadors –«apremiarles con graves penas»– perquè l'extraguessin, i era opinió comuna que s'havia tret la meitat de la sal possible a Eivissa, de baixa qualitat perquè era plena de llot... Com veiem, i com digué el governador De la Canal, el diagnòstic era sabut per tots, però ningú no volia guarir el malalt.

L'informe assegurava, a més, que el permís donat el 1685-1686 va ser per fabricar 58.000 lliures, però «se hallarán [h]oi en ella pasadas de 150.000, motivo que ha ocasionado acabarse de desestimar más promptamente». Es proposava el canvi següent: les monedes de tres sous passarien a valer-ne un; i 45 d'aquestes, un ral de plata; 60 monedes, una lliura; i 360 monedes, sis lliures (o un pes castellà de 8 rals). La moneda amb valor de cinc sous ara tindria un valor de sou i mig; les deu monedes de cinc sous valdrien un ral de plata; i 80 monedes de cinc sous sis lliures (o un pes castellà). La moneda antiga, el doblar, havia de tornar al seu valor original i de sis doblers tindríem un sou; 90 doblers farien un ral; 120 doblers, una lliura; i 720 doblers, sis lliures (o un pes castellà, és a dir, 8 rals de plata). De la mateixa manera, els crèdits antics es pagarien amb el nou valor assignat a la moneda.

Finalment, s'insistia en la idea de millorar les instal·lacions reparant les dues calçades que dividien l'estany «para que no puedan hacer daño por la parte del Codolar las borrascas del mar», i fer una paret de calç i pedra que protegís millor les salines de les avingudes de llot, del qual ja s'havia netejat una bona porció de la llacuna.²⁰

Així van continuar les coses fins que, sense acabar de millorar la producció, però amb la venda de sal a Itàlia enfonsada a causa de la guerra, el febrer de 1703, segons informava el governador De la Canal, el Consell General d'Eivissa va aprovar el dia 4 d'aquell mes demandar a Felip V que se'ls perdonessin els censos que devien, davant la impossibilitat de pagar-los. Aquests censos, rememoraven, es van encarregar el 1662:

[...] no dándoles dinero alguno, sino unos billetes que llaman poliças y éstas tenían poco valor entonces, no obstante que con ellas compraban los víberes que vendía la universidad, y pagaban la pensión dichos censos, con las mismas poliças, hasta que el año de 1685 mandó V. Magd. no se expidiesen más poliças por quanto pagavan a los trahentes y a todos los que habían de cobrar della, las quales nunca han valido más que a diez sueldos de vellón, por veinte que es la mitad de su valor. Y en al año 1688 fue servido V. Magd. mandar que se les perdonasen dichos censos como limpiasen cien calzadas del estanque Rosso en quatro años, lo que pusieron en execución habiendo gran prevención de mulas y demás pertrechos neçesarios para su

20. ACA, CA, lligall 1270, Antoni de Arroyos, en nom del governador d'Eivissa, al rei, 25/IV/1701.

cumplimiento, y [h]echo la mayor parte del gasto y entrado al trabajo dellas, fue tanta el agua que llovió que echó a perder todo el trabajo que havían [h]echo en dicho estanque; y por haver sido los demás años tan estériles de cosechas, que no se cojía para poderse mantener, por lo que suspendieron continuar el escombros de dicho estanque; y en el año 1694 fue V. Mgd. servido demandar que resp[ec]to de no haver cumplido el limpiar las cien calzadas que se habían obligado, pagasen los dichos censos a dos libras y media por cientto en dinero efectivo y que este caudal sirviere para limpiar los estanques a disposición del gobernador y jurados; que no fue hacerlos gracia ninguna, porque lo mesmo son dos libras y media en dinero que cinco libras en polizas, y aún algo más, y [h]an continuado [h]asta aquí pagar en esta forma, lo que ha imposibilitado a muchos.²¹

En opinió del governador De la Canal, d'una banda, si els eivissencs continuaven pagant pels crèdits demandats un interès del dos i mig per cent, i en diners, no podrien sustentar-se a l'illa, i, per l'altra, si deixaven de pagar aquells diners a la Universitat, aquesta no tindria recursos per conservar les calçades i netejar els estanys, de manera que tres o quatre anys d'inactivitat implicarien la destrucció de les salines d'Eivissa. Al seu entendre, només que paguessin l'un per cent, aquesta quantitat significaria uns ingressos de prop de 3.000 lliures anuals, quantitat que, més o menys, i segons la seva experiència de sis anys al govern d'Eivissa, era la màxima que es gastaria en aquests menesters. D'aquesta manera, la Universitat tindria un cens perpetu d'unes 3.000 lliures, els censalistes estarien més alleujats i podrien pagar, i, en definitiva, es disposaria d'un ingrés fix per aplicar a la neteja dels estanys de la sal.²²

De fet, juntament amb aquesta petició formal dels jurats d'Eivissa de finals de febrer de 1703, apareixia un informe sobre les labors de neteja efectuades en els estanys de la sal des de 1688, el qual afegia que, després de la borrasca de 1694, que va trencar part de les calçades, i justament per això, va ser necessari començar a construir un...

[...] paredón [...] de quatorse palmos de <h>ancho, re[e]dificando otra [calçada] que había, y haziendo ésta mayor, más alta y más larga en esto, y en

21. ACA, CA, lligall 1037, jurats d'Eivissa a Felip V, 23/II/1703.

22. A escala econòmica, segons els treballs d'Eduardo Pascual Ramos, entre els anys 1698 i 1702 les arque reials d'Eivissa van ingressar 84.074 lliures, controlades per la procuradoria reial de Mallorca; les despeses registrades aquells anys van ser de 43.572 lliures. Per tant, es pot dir que Eivissa va entrar en la guerra de Successió amb un retorn de diners cap a les fortificacions o per al pagament de la seva guarnició (a més del pagament dels funcionaris reials a l'illa) molt reduït, ja que la política d'estalvi iniciada per Carles II a partir de 1695 va tenir continuació en la mantinguda per Felip V fins a 1706, és a dir, fins al moment de la conquesta austriacista de l'illa. En tot cas, aquests cabals no tenien gairebé en compte els ingressos procedents de la gestió de la sal eivissenca. E. PASCUAL RAMOS, «La Real Hacienda del reino de Mallorca durante la guerra de Sucesión. Guerra y crisis del sistema económico», *Cuadernos dieciochistas* 14, 2013, 199-232.

otro paredón que se ha hecho alrededor de dicho estanque para que no entre la tierra e inmundicias que solía traher se han gastado quarenta y siete mil libras de esta moneda de bellón, y todo esto pagado por los censalistas [...].

A més d'haver-se de netejar moltes calçades, i tot això sota la cura del governador De la Canal, i amb el resultat que es va treure...

[...] más sal el doble y de más buena calidad de dicho estanque roxo que de antes se sacava, de tal manera que en Génova y en Niza de Saboya antes no la querían recibir por mala y de mala calidad, y agora después de estas prevenciones la reciben por buena [...].

Es considerava que amb el benefici que el Reial Patrimoni obtenia en aquells dies amb la venda de sal gràcies a aquells treballs, l'antiga obligació dels censalistes de netejar cent calçades en quatre anys quedava coberta, de manera que no haurien de pagar els seus censos al dos i mig per cent i en moneda, com va decretar Carles II el 1696 després d'un «sinistro» informe de l'aleshores governador Lupericio Castellón.²³

En qualsevol cas, i com veiem, l'arribada al tron de Felip V no va ser gaire traumàtica al principi, fora de les tensions prèvies existents. Felip V, com va ocórrer amb els Àustria, tampoc no va viatjar a Mallorca per jurar com a nou sobirà, sinó que va enviar un representant, el seu primer virrei, Francisco Miguel de Pueyo –el jurament es va produir el 16 de desembre de 1701, i Menorca i Eivissa, al seu torn, van enviar-hi sengles síndics extraordinaris a acceptar el nou monarca. Però és indubtable l'existència d'un partit austriacista, tant a Mallorca com a Eivissa, connectat amb el noble català Joan Antoni de Boxadors, comte de Savallà i Perelada, casat amb una noble amb terres a Mallorca, Dionisia Sureda de Sant Martí.²⁴

Ara bé, els primers anys del regnat de Felip V estarien marcats, també, per l'intent de revitalitzar la venda de sal eivissenca a l'estat de Milà. Ja a l'inici de la guerra dels Nou Anys, el 1689, des d'Eivissa es queixaven que els plans per obligar els mercaders venecians a anar a l'illa per transportar 3.000 modins de sal a Milà cada any, com estava estipulat, havien fracassat: tal com havia passat ja tantes vegades, els venecians demanaven que Carles II els donés seguretats sobre el pagament del deute, mentre que els eivissencs clamaven per l'enviament, com fos, d'abastiments a la seva illa, on la població es moria de gana.²⁵

23. ACA, CA, lligall 1037, governador De la Canal a Felip V, 18/IX/1704.

24. Entre altres treballs, vegeu J. JUAN VIDAL, «La guerra de Successió a la Corona d'Espanya. Les Balears», *Afers* 52, 2005, 581-605; B. ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, tom III/2, (*Siglo XVIII*). *La planificación ilustrada*, Oviedo, Universidad de Oviedo, 2008, 115-140; E. PASCUAL RAMOS, *Poder y linaje durante la guerra de Sucesión en el reino de Mallorca. El marqués de la Torre*, Palma, El Tall Editorial, 2013.

25. ACA, CA, lligall 1036, consulta del CA, 30/XII/1689.

I en finalitzar aquesta contesa, el governador De la Canal només va poder assenyalar, quant al transport de sal a Milà, el gran negoci que feien els genovesos, que la tenien estancada a Milà, quan...

[...] en esta isla [h]ay doze [embarcacions] suficientes que pueden transportar cada año pasados de quatro mil modines, en el Final, puerto de dicho Estado de Milán, y a[h]ora éstas se están en el Puerto, por no haber corsos ni sal que llevar [...]

I és que d'aquella forma sortirien guanyant tant el Reial Patrimoni com la Universitat d'Eivissa, es renovaria el negoci de la sal i els milanesos no la pagarien tan cara.²⁶

El 1700 no hi van arribar els vaixells per emportar-se la collita de sal, ni tan sols de Gènova, quan tenien l'obligació d'embarcar 3.000 modins per a Milà, com sabem. Encara més: la vella ordre de 1661 va ser renovada amb data 6 de gener de 1690, de manera que havien de portar a Milà carta del governador d'Eivissa que certifiqués que la sal embarcada era de la collita de l'illa i no d'una altra part. S'assegurava que el príncep de Baudemont, governador de Milà, tenia ordre d'acollir la sal eivissenca com la de més qualitat (més que la de Trapani o la de Trípoli) i que el 1700 havia de sol·licitar una mostra de la sal eivissenca per comprovar aquesta qualitat, però la prova no va arribar a efectuar-se. La Savoia i el Piemont tenien l'obligació de consumir 2.000 modins de sal d'Eivissa a l'any, però tampoc no hi van anar a buscar-la el 1700. Si s'haguessin venut aquests 5.000 modins aquells anys, i tenint en compte els testimoniatges sobre la producció salinera eivissenca, s'hauria aconseguit que pràcticament el 75 per cent de la producció tingués una sortida assegurada. Realment, les coses s'havien fet molt malament.²⁷

El 17 d'abril de 1703, Felip V va indagar sobre l'arrendament de la sal milanesa, i se li va contestar que estava previst l'enviament de 380.000 *estaras* anuals a partir de 1704 (i fins a 1709), de les quals 100.000 havien de ser d'Eivissa, la mateixa quantitat de La Mata, i les 180.000 restants de Trapani, totes d'una qualitat idèntica. El problema és que s'advertia que si per qualsevol circumstància l'administrador no podia aconseguir el volum de sal eivissenca previst, havia de suplir-la amb sal de Trípoli o de La Mata, però, de fet, s'insistia que seria de Trípoli, ja que s'estipulava també que l'estalvi seria de quatre sous per *estara* (la diferència entre el preu de la sal vermella eivissenca i el de la nord-africana). I encara més: en cas de no poder-se servir la sal a partir de novembre de 1704 a causa de la guerra, aquesta s'enviaria en el primer semestre de 1705, però afegint que si era necessari enviar altres 40.000 *estaras* fossin remeses en parts iguals de Trapani i Trípoli, i no de salines hispanes.²⁸ Una expectativa poc falaguera.

26. ACA, CA, lligall 1280, consulta del CA, 12/I/1699.

27. ACA, CA, lligall 1270, Antoni de Arroyos, en nom del governador d'Eivissa, a Felip V, 25/IV/1701.

28. AHN, Estat, lligall 1953, J. Carcano, magistrat ordinari de l'Estat de Milà, a Felip V, 18/VIII/1704.

Però aquells dies també es va tractar l'oferta d'Alessandro Brivio, igualment per un volum de 380.000 *estaras* anuals i que cobria el sexenni de 1704 a 1709. No obstant això, Brivio volia tenir més llibertat per triar la procedència de la sal: les primeres 100.000 *estaras* serien d'Eivissa o de La Mata; una segona remesa de 50.000 procedirien d'Eivissa, de La Mata, o de Trípoli; un tercer enviament de 50.000 *estaras* es comprarien a La Mata o a Trípoli; i, finalment, l'última partida, de 140.000 *estaras*, procediria de Trapani, amb un afegit d'altres 40.000, meitat de La Mata i meitat de Trapani. El preu es fixava en 45 *soldi* per *estara*, però Brivio també es cobria les espatlles en estipular que en cas que no es portés sal vermella d'Eivissa, el preu havia de reduir-se en quatre sous per *estara*. El valor del contracte es fixava en 480.000 *lire*, cobrades en sis anualitats de 80.000.²⁹

Fins i tot es va produir l'oferta d'un participant anònim en la disputa per l'*asiento* de la sal milanesa; oferia portar la sal de les destinacions següents: 150.000 *estaras* serien de sal vermella eivissenca o bé de les salines de La Mata o procedent de Trípoli, 200.000 *estaras* arribarien des de Trapani, i deixava les 30.000 restants al lliure albir de l'oferent quant a l'origen (sempre que fossin de salines de territoris de Felip V). Això sí, les 150.000 *estaras* que s'haurien d'enviar a Milà per endavant haurien de procedir a parts iguals d'Eivissa, Trípoli i La Mata (50.000 *estaras*) i les restants 100.000 de Trapani. Evidentment, la situació de guerra oberta que es vivia en l'Europa centrooccidental obligava a buscar la sal amb preferència de Trapani.³⁰

Els anys de guerra, 1705-1715

Una vegada consolidada la presència de Carles III a Catalunya després de la presa de Barcelona el 1705 (i la seva posterior defensa davant les armes de Felip V el 1706), a partir de l'estiu de 1706 el comte de Peterborough havia d'organitzar una flota per millorar el contacte amb els aliats italians, com la Savoia o Gènova, al mateix temps que es mantenia a ratlla la flota de guerra francesa del Mediterrani. També és cert que les operacions austriacistes en aigües d'Alacant i Cartagena havien impedit, de moment, prendre una decisió més ferma, però una vegada superats aquests problemes, l'almirall Leake, acompanyat per Savallà, va poder salpar amb una flota de quaranta-tres unitats rumb a les Balears i a Eivissa, on va arribar el 19 de setembre. La falta de forces borbòniques va fer que el governador, José Ponce de León, rendís el presidí sense problemes. El fet que posteriorment fos mantingut en el seu lloc per Carles III sempre ha estat el principal argument per demostrar que des de feia algun temps es mostrava procliu al canvi dinàstic. Encara que també és cert que l'últim governador triat per Carles II, el català Domènec

29. AHN, Estat, lligall 1953, proposta d'A. Brivio, 13/II/1704. Tanmateix, la Reial Cambra encara va fer alguns comentaris correctius sobre la procedència d'aquesta sal: 100.000 *estaras* procedirien d'Eivissa, la seva famosa sal vermella; 160.000 *estaras* de Trapani i les 100.000 finals de Trípoli o La Mata. Són 360.000 *estaras*, i no les 380.000 que proposava Brivio.

30. AHN, Estat, lligall 1953, proposta anònima, 12/II/1704.

de la Canal, no només va ser mantingut fins a 1703 o 1704 en el càrrec d'Eivissa –Ponce de León va poder ser governador interí fins i tot el 1705–,³¹ sinó que entre desembre de 1712 i setembre de 1714 el va tornar a exercir.

El 1703, les pluges d'agost havien negat una vegada més els estanys eivissencs, i en l'informe a Felip V, que el 1705 havia embargat els béns dels dos altres consenyors catalans a l'illa, el governador Ponce de León va reiterar el mal estat de les salines eivissenques per manca de cura.³² És a dir, que poc o res havia canviat des dels anys de govern de Lupercio Castellón. Fins i tot, el 1708 un nou temporal enaiguà els estanys amb llots i els jurats van haver de pagar quantitats importants per intentar netejar-los.

El cas és que l'arribada de l'esquadra austriacista a vista d'Eivissa el 1706 va significar òbviament alguns canvis notables i l'aflorament d'algunes tensions acumulades els últims anys. Les autoritats illenques,³³ amb el suport de la nova dinastia, van aconseguir que fossin empresonats i enviats a Mallorca Joan B. Botino, Lluís Sierra, Marc Ferrer, i els Laudes, el pare, Francesc, i els dos fills, Antoni i Josep. Josep Piña Ramon, al seu dia, va comentar que tant els Laudes com Ferrer haurien estat borbònics per conveniència, ja que els béns dels consenyors catalans a l'illa estaven embargats i aquesta era una política que interessava als propietaris de terres. Sense negar aquesta possibilitat, el cas és que aquesta explicació no contempla l'ocorregut amb Botino (o amb Sierra, capità de les milícies, del qui no tenim més dades).³⁴ M'inclino més aviat a pensar en l'existència de velles picabaralles relacionades amb el negoci de la sal en el cas de Joan B. Botino,³⁵ avi del represaliat, o en el cas de Francesc Laudes.³⁶ Tots dos tenien en comú el seu intent d'arrendar

31. Sobre els difícils anys finals de govern de De la Canal a Eivissa, vegeu ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, tom III/2..., 115-129, 132-135.

32. ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, tom III/2..., 129-131.

33. El governador Ponce de León va tenir el suport del seu assessor Joan Tomàs Rubio i del notable eivissenc Francesc Balanzat, també assessor interí del governador d'Eivissa de 1704 a 1706 i personatge important a l'hora de contactar amb l'oficialitat que manava la flota aliada que capturà Eivissa i Mallorca el 1706. Vegeu JUAN VIDAL, «El austracismo...», 175-176 i n. 26. El cas és que Francesc Balanzat ja va ser escollit el 1699 com a nou conservador de la taula de la sal eivissenca pel governador De la Canal, austriacista durant la guerra de Successió. ACA, CA, lligall 1032, De la Canal, governador d'Eivissa, a Carles II, 28/VIII/1699.

34. J. PIÑA RAMON, «Eivissa durant la guerra de Successió a la Corona d'Espanya», *Eivissa* 11, 1981, 27-30.

35. Joan B. Botino, avi, va intentar potenciar el mercat de la sal eivissenca a Itàlia ja a la dècada de 1660, però sota el seu control. ACA, CA, lligall 1036, Joan B. Botino al vicecanceller del CA, Crespí de Valldaura, 10/XI/1663. A la dècada de 1690, Joan B. Botino va tenir problemes amb els jurats d'Eivissa a causa dels estanys de la sal (i de la pèrdua de sal pel seu estat deplorable). Les circumstàncies es van anar embolicant de tal manera que Botino va ser empresonat per ordre del governador d'Eivissa entre l'abril i el juny de 1692. ACA, CA, lligall 1044, governador d'Eivissa al protonotari de la Corona d'Aragó, 25/VI/1692. Però la situació de Botino va ser molt complicada, ja que segons J. Juan Vidal va arribar a ser nomenat tinent coronel d'infanteria el 1706 per l'arxiduc Carles. Vegeu JUAN VIDAL, «El austracismo...», 177, n. 31.

36. Francesc Laudes, que havia estat algtzir major del Sant Ofici a Eivissa, va estar un temps desterrat de l'illa (entre 1688 i 1689) per enviar un paper anònim amb altres personatges

les salines d'Eivissa en diversos moments en el sis-cents. A més, havien estat assenyalats com a persones properes a alguns governadors (amb els qui haurien fet negocis). Però el cas és que Francesc Laudes, que arribà a ser lloctinent de procurador reial a Eivissa, va ser apartat d'aquest càrrec per ordres de Felip V el 1703.³⁷ En el cas de Marc Ferrer, per exemple, havia tingut problemes amb la Universitat d'Eivissa per una compra de grans efectuada en els anys inicials de la dècada de 1690 –de fet, va estar a la presó, a València, durant setze mesos– i el 1699 va demandar a la Universitat per un cobrament que no es va fer efectiu per l'enviament de blat a la seva illa per un valor de 8.270 rals de plata.³⁸ Per tant, antigues rancúnies van aflorar en un temps d'incertesa política.

Cap a 1709, els represaliats van tornar a l'illa, excepte Francesc Laudes, que havia mort a la presó. La situació creada va conduir a una primera conjura proborbònica protagonitzada pels germans Laudes, que van ser detinguts i jutjats, si bé la seva sentència no va arribar a produir-se perquè la guerra es va acabar abans.³⁹ En qualsevol cas, més transcendent va ser la fosca transacció establerta entre el governador Ponce de León i el mercader genovès Giovanni B. Visconti. Arribat segurament el 1709 a l'illa, Visconti va tenir el ferm propòsit d'explotar les salines eivissenques d'una manera molt més adequada que com l'havien fet en aquells temps els jurats de la Universitat. Si bé en els últims anys aquests havien arrendat l'exploració d'alguns estanys d'Eivissa i les salines de Formentera a particulars (un altre possible motiu d'enuig per a Marc Ferrer, que estava repoblant l'illa des de 1698), sempre ho van fer amb la condició de comercialitzar ells la sal en nom de la Universitat. El cas és que Ponce de León i Visconti van acordar en secret signar un acord d'arrendament de les salines, sense l'aprovació prèvia i ineludible de la Universitat i del Consell General, a canvi de subministrar sal per al consum intern i el pagament de 5.231 pesos al comú de l'illa. Després de maniobrar arterosament mitjançant enganys i amenaces, Ponce de León i Visconti⁴⁰ van aconseguir que els jurats de 1708-1709, dels quals s'ha afirmat que no tenien connexions especials amb el negoci de la sal, donessin la seva aprovació a aquest acord.

sobre les capacitats polítiques de Pedro Bayrate, governador d'Eivissa. Sobre F. Laudes, vegeu J. MARÍ CARDONA, *Sant Ofici*, Eivissa, Arxiu Històric de la Pabordia, 1990, 219-22, 224 i 235-236. Tanmateix, el governador De la Canal el va anomenar lloctinent de governador en la vigilància dels estanys de la sal, un càrrec des del qual va fer molts enemics. ACA, CA, lligall 1270, De la Canal a Carles II, 30/IX/1700.

37. JUAN VIDAL, «El austracismo...», 178.

38. A. ESPINO LÓPEZ, *Los gobernadores de Ibiza en el siglo XVII*, 232-235.

39. ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, tom III/2..., 115-156. Josep Laudes seria recompensat el 1716 amb una plaça d'oïdor a l'Audiència de Mallorca. JUAN VIDAL, «El austracismo...», 180.

40. Tots dos van ser ajudats per notables eivissencs com Vicent Prats de Vintimilla i Onofre Rimbau. Aquest últim ja va tenir un incident amb notables eivissencs com ara Antonio de Arroyos el 1695. Arroyos, jurat en cap el 1711, va protestar per l'arrendament a Visconti. El governador Castellón va arribar a demanar el desterrament de Rimbau el 1695. Vegeu, ACA, CA, lligall 1044, governador Castellón al rei, 6/II/1695. Rimbau va obtenir avantatges econòmics de l'arrendament de les salines per part de Visconti.

D'altra banda, malgrat la seva promesa de respectar els privilegis i els drets forals dels eivissencs, el cas és que un any més tard, el 1710, Carles III signava des del camp de batalla d'Almenar el decret pel qual arrendava per deu anys a Visconti les salines d'Eivissa –atès que li constava el vistriplau dels jurats eivissencs, encara que desconeixia com s'havia obtingut– a canvi del cobrament de 10 rals de plata per cada modí de sal eivissenca comercialitzat. Després de les protestes de la Universitat eivissenca, que va al·legar que la propietat de les salines era seva,⁴¹ Carles III confirmaria el 1711 i per deu anys el contracte d'arrendament amb Visconti; ara bé, la Universitat va aconseguir que, per contracte, Visconti li reportés 2.615 pesos el primer any i que, a partir del segon, i fins a l'expiració del contracte, nou anys més tard, 5.231 pesos anuals més anessin a parar a les seves arques (com ja havia acceptat fer Visconti el 1709). Després de noves protestes i del viatge de diversos síndics a la Ciutat Comtal el 1711, la Universitat va obtenir finalment un augment del seu benefici a 9.000 pesos anuals a lliurar en tres terminis.⁴² Cal dir que una mesura com aquesta no va ser pressa en consideració en el transcurs del segle XVII, ple de moments amb fortes dificultats econòmiques.

D'altra banda, caldria destacar que Jaume Cirer Pons, en l'obra de 1803, destaca que Visconti va introduir alguns canvis, mínims, a la fàbrica de la sal eivissenca durant els anys del seu arrendament. El guardià de la sal passaria a cobrar 100 pesos anuals, i s'encarregaria de pagar als jornalers del carregador i percebre 32 maravedís dels compradors per cada modí de sal que embarquessin. Va nomenar tres palejadors, dos per a les salines d'Eivissa (amb 25 pesos de salari anual) i un per a Formentera (35 pesos de salari). A un jutge que vigilava les salines se li pagaven 80 pesos i a l'escrivà que l'ajudava se li van assignar 44 quarteres de blat (el 1711, la quartera de blat costava 7 rals i 18 maravedís de billó). Un sobreestant que portava els comptes de les salines percebia 200 pesos anuals i el seu agutzil 60. També va nomenar cinc experts que havien de visitar les salines tres vegades a l'any per comprovar-ne la viabilitat: els pagava 20 pesos per visita i altres 4 pesos de salari anual per a cadascun. I a un guarda que cuidava de la casa de les salines se li reportaven 5 pesos. Als qui treien sal de l'estany Roig i de l'Estanyol els pagava 4 rals de plata antiga per modí extret, mentre que els treballadors de l'estany de Barquetas cobraven 8 rals de plata per modí extret. Els treballadors de les salines de Formentera rebien 9 rals per modí extret per aconseguir que hi hagués qui es desplaçés fins a allà per fer aquest treball.

Cirer va escriure que Visconti va arribar a vendre la sal fins a 6 pesos el modí (o 48 rals):

41. Els religiosos de l'illa van estar disposats a desfer-se de les seves joies per poder pagar el viatge que s'emprengué per intentar convèncer Carles III del «daño que se hace al Común de esta Isla al privarles de la Administración de la sal». Les agustines del convent de Sant Cristòfol es van queixar, així mateix, «por considerar que de quitarse la sal a la Magnífica Universidad perderían mucho dichas Madres Monjas, pues siempre de ella se les socorría la necesidad que padecía dicho Convento». I. MACABICH, *Historia de Ibiza*, tom I, Palma, Dedalus, 1966, 489-492.

42. PIÑA RAMON, «Eivissa durant...», 27-30.

[...] teniendo tanto despacho en su venta que quando en el año 1715 entraron en la ysla las armas de S. M. no tenía un grano del citado género, con lo que se viene en conocimiento de quan antiguo es su crédito y bondad y lo apreciable que ha sido y es del extranjero.⁴³

Per tant, una venda de 10.000 modins significaria uns ingressos de 60.000 pesos (o 480.000 rals, dels quals hem vist que la Universitat només rebia 72.000 rals, si bé caldria afegir els costos de producció, uns 80.000 rals, i la part del rei, 100.000 rals). Queda clar, doncs, que era un negoci força lucratiu. I quan els jurats de 1711-1712 (Joan Marsellès, entre d'altres) van demanar a Visconti que els pagués el que aquest ja devia a la Universitat des de 1710, ja estaven acceptant com un fet consumat l'arrendament de les seves salines. Però la tensió entre el governador Ponce de León, el qual finia el seu sexenni al front del govern de l'illa el 1711, i els jurats va ser molt forta a causa de l'arrendament de les salines. Conscients del molt que es jugaven, els jurats intentaren que, mentre Ponce de León va ser fora d'Eivissa per motius de salut, entre el maig i l'octubre de 1711, el jurat en cap fos el seu substitut al capdavant del govern (mentre el rei designava un successor). Finalment, Ponce de León exercí el càrrec fins al febrer de 1712, quan arribà a Eivissa Felipe Domingo, tinent coronel de cavalleria (que el 1709 ja va rebre alguns béns d'elements borbònics de l'illa com a compensació pels seus serveis), amb el càrrec de governador interí.⁴⁴

El fet que per a l'elecció dels jurats de 1712 la reina governadora, Elisabet Cristina de Brunsvic, exigís que el governador d'Eivissa controlés la insaculació dels candidats demostra a les clares les limitacions del sistema pactista dels Habsburg i ens assenyalava la veritable cara de l'austriacisme: d'acord que eren circumstàncies de guerra, però tenien alguns comportaments tan clarament absolutistes com els dels Borbó.⁴⁵ Domènec de la Canal tornà a exercir com a governador d'Eivissa entre desembre de 1712 i setembre de 1714 i tampoc no escapà de les crítiques sobre els seus interessos en l'arrendament de Visconti.⁴⁶

Ara bé, a Eivissa la oposició a l'arrendament de Visconti, i a les polítiques dels governadors durant l'etapa de la guerra de Successió era una qüestió que interessava a determinats notables relacionats amb el negoci de la sal. D'una banda, si bé no sembla que ho aconseguís sempre, Visconti va proclamar que es comprometia a portar aliments a preus baixos a l'illa; de l'altra, la tasca dels corsaris eivissencs

43. J. CIRER PONS, *Tratado de las reales salinas de Yviza y Formentera: que comprende el manejo antiguo quando se gobernaban por la Universidad de dicha ysla y el posterior desde que se incorporaron a la Corona, con varias instrucciones para sus fábricas: obra de Jaume Cirer Pons c. 1803*, introducció i transcripció d'A. Ferrer Abárzuza, Eivissa, Mediterrània, 2000, 59-60.

44. JUAN VIDAL, «El austracismo...», 186.

45. De fet, ja des del març de 1707 el governador d'Eivissa va rebre ordres de desinsacular les persones considerades desafectes al nou règim austríac. JUAN VIDAL, «El austracismo...», 177. Això no significa que els nous jurats eivissencs no lluitessin per les seves salines, com ho va fer Antoni Arroyos, jurat en cap el 1710 i 1711.

46. JUAN VIDAL, «El austracismo...», 187.

aquells anys va permetre que l'arribada de força carregaments de blat reduís el preu del cereal dels 32 rals als 12 rals la quartera, segons Piña Ramon; per tant, aquesta realitat afavorí que les crítiques contra l'arrendament de les salines fossin, en realitat, molt concretes.⁴⁷

Però moltes coses havien de canviar des de 1711. Com és sabut, la mort sobtada de l'emperador Josep I, germà de Carles III, l'abril de 1711, va ser, en el fons, l'excusa perfecta perquè Anglaterra decidís sortir d'una guerra que, en el seu front ibèric, després de la derrota aliada a la batalla de Brihuega-Villaviciosa (desembre de 1710), sabia que ja no guanyaria. Per a anglesos i neerlandesos no tenia sentit donar suport a un candidat, Carles III, que podria ser rei a Espanya i a les seves Índies, als territoris italians, flamencs i austríacs, a més d'emperador del Sacre Imperi. És a dir, que tampoc no volien una reedició de l'imperi de Carles V. Per això, anglesos i francesos el 1712 començaren les negociacions de pau que cristal·litzarien a Utrecht. El juny d'aquell any es va pactar la suspensió d'hostilitats, i immediatament després Lluís XIV de França va reconèixer la possessió britànica de Gibraltar i Menorca. I gairebé un any més tard, el 14 de maig de 1713, una vegada signada la pau d'Utrecht l'abril de 1713, s'acordà l'evacuació militar de les tropes alemanyes de Catalunya, Mallorca i Eivissa, una mesura signada per totes dues parts al conveni de l'Hospitalet del 22 de juny del mateix any. A Catalunya sortiren les tropes, excepte els voluntaris que van voler quedar-se, però a Mallorca van romandre les tropes i el darrer virrei austríacista, el marquès de Rubí, es va encarregar de posar l'illa en defensa, per a la qual cosa, a més, va rebre artilleria des de Menorca i un reforç de 2.000 soldats napolitans enviats pel llavors emperador Carles VI (1.005, segons Eduard Pascual); d'altra banda, les tropes austríacistes haurien tingut que evacuar Eivissa el 15 de juliol. Era aquesta una mesura clara per permetre que Catalunya tingués encara una petita rereguarda. De fet, a Carles III, que encara no havia signat la pau ni amb França ni molt menys amb Espanya, l'interessava mantenir oberta aquesta guerra a Catalunya. Els mateixos catalans enviaren carta a Eivissa el 12 d'agost reclamant la seva ajuda en la fase final de la guerra.⁴⁸

A Eivissa, fent gala d'una gran ambivalència política, la Universitat va decidir enviar un síndic a Madrid per mirar que Felip V els permetés conservar les seves llibertats, alhora que intentaven apoderar-se del control de les seves salines. Domènec de la Canal que tornava a ser- el governador d'Eivissa, va aconseguir controlar la situació, sobretot perquè una part de Catalunya encara resistia i Mallorca, també. Per reforçar la posició austríacista l'agost de 1713 arribava el visitador reial Miquel Rullan amb promeses de millores governatives, administratives i econòmiques, i encara el gener de 1714 es van fer declaracions de resistència a favor de Carles III. Però aquest va signar el tractat de Rastadt amb França el març de 1714 i

47. PIÑA RAMON, «Eivissa durant...», 7-9.

48. J. ALBAREDA, *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*, Barcelona, Crítica, 2010, 360 i s.; E. PASCUAL RAMOS, «Intervención de tropas imperiales en Mallorca al final de la Guerra de Sucesión», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* 62, 2006, 255-266.

deixava definitivament a la seva sort els seus súbdits catalans, mallorquins i pi-tiüsos. En aquells mesos hauria sortit d'Eivissa el genovès Visconti.

Com és sabut, la resistència barcelonina acabà la tarda del 11 de setembre de 1714, i poc després Cardona també es rendia. Llavors, a Felip V només li quedaven Mallorca i Eivissa com a territoris per conquerir. En aquella conjuntura, encara es nomenà el català Manel Desvalls governador d'Eivissa (de febrer a juliol de 1715; Desvalls havia estat el darrer defensor de Cardona i marxava cap a l'exili a Gènova quan va fer aquest darrer servei polític al seu rei), mentre a París es produïa una conferència entre anglesos (que representaven també a l'emperador Carles VI) i francesos (que representaven a Felip V) per discutir l'evacuació de Mallorca i Eivissa i salvar els privilegis dels habitants de totes dues illes, sempre que l'emperador no hi enviés més tropes.⁴⁹ Però fart d'esperar i de gastar molts diners en les tropes preparades per prendre Mallorca i Eivissa, finalment Felip V envià el seu estol des de Barcelona a Mallorca amb prop de 4.000 homes, i entre el 15 de juny i el 2 de juliol va ocupar l'illa. Dos dies després, s'enviava un petit estol amb 300 homes comandats per Daniel O'Sullivan per ocupar Eivissa, que prestà jurament a Felip V el 5 de juliol de 1715.⁵⁰

En el cas d'Eivissa, també el règim polític propi, encara que molt adulterat per la monarquia els darrers anys del regnat de Carles II, va ser destrossat. La Universitat d'Eivissa va ser dissolta i substituïda per l'ajuntament borbònic. D'aquesta manera es perdien les antigues competències polítiques i el sistema de representació institucional fonamentat en un règim insaculatori. Fins llavors, a Eivissa, recordem, el Consell General estava format per dues-centes cinquanta persones, cinquanta per cadascun dels cinc quartons en què estava distribuïda l'illa, dividides en tres estaments. El Consell elegia, a sorts, tres jurats, un per cada estament, als quals s'afegia un quart jurat d'entre els elegits l'any precedent, que pertanyia, en anys alterns, al primer i al segon estament. Cada estament designava un conseller que, junt amb els anteriors i els oficis elegits, sumaven una dotzena de persones que conformaven el conegut com a Consell Secret. El 1686, el governador Juan Bayarte dictà una nova Ordenança –publicada a Palma de Mallorca el 1751– que recollia els canvis que s'havien anat produint en els darrers temps en el govern de l'illa. Des de llavors, quedava clar que el governador controlaria les insaculacions de cadascun dels oficis a escollir i, de fet, la principal institució de govern, el Consell Secret, que passaria de dotze membres a només sis. L'oligarquia urbana fou la màxima beneficiària amb el canvi, enfront de la pagesia de la part forana.

49. P. VILÀS GIL, «Una possible rendició pactada de Mallorca i Eivissa en 1715», *Eivissa* 46, 2006, 4-8. Vilàs Gil, que va trobar el document que cita als arxius nacionals anglesos, té tota la raó quan veu en aquesta conferència un intent dels borbònics d'evitar qualsevol ajuda de darre-hora de la flota anglesa, a Maó des de 1708.

50. PIÑA RAMON, «Eivissa durant...», 7-9; ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, tom III/2..., 115-156. E. Pascual Ramos discrepa d'aquests autors quan cita altres fonts que fan pujar aquesta xifra de 4.000 homes fins els 10.893 efectius. Vegeu PASCUAL RAMOS, «Intervención de tropas...», 255-266.

Doncs bé, des de 1719, ja que fins 1717-1718 encara hauria eleccions de jurats a l'illa, un governador nomenat pel rei escollia directament sis regidors, quatre del camp i dos de la vila. Si ja amb els Àustria el governador era la peça clau en el govern d'Eivissa, ara ho seria de manera més clara, perquè no només era el cap de l'Administració local, sinó que a més presidia el nou consistori. La Reial Audiència de Mallorca també tindria jurisdicció sobre les Pitiüses en les qüestions judicials i enviaria un magistrat, mentre que les qüestions d'hisenda serien l'àmbit d'actuació d'un delegat de l'intendent de Mallorca.

Foren, sobretot, les qüestions d'hisenda les que més canviarien a l'illa. D'entrada, els eivissencs perderen qualsevol mena de control sobre les salines. Si l'arrendament al genovès Visconti, que abans d'acabar el conflicte va fugir sense pagar tots els deutes que havia contret amb la Universitat d'Eivissa, ja va ser discutible; des d'aquest moment, i sense tenir en compte l'actitud positiva dels illencs vers els borbònics el 1713 (i no tan clarament el 1714), les salines passaven a estar sota el control de la hisenda reial per dret de conquesta. A més, i a diferència del que passava a l'època dels Àustria, els eivissencs havien de mantenir la guarnició militar borbònica i suportar l'actitud arrogant del governador Diego Prudencio de Andrés. Aquestes circumstàncies van fer que tant el 1717 com el 1719 es desenvolupessin a l'illa dues conspiracions antiborbòniques, que foren desarticulades sense gaires problemes, però, i al mateix temps, sense que donessin peu a una repressió especialment dura.⁵¹

Lògicament, aquells anys finals de la guerra les salines eivissenques havien patit molt. Segons Jaume Cirer, el 1715 l'estany Gran i l'estany del Mitjà o del Codo-lar estaven en males condicions de producció i la sal «que fructificaban era de inferior calidad y por lo mismo no era apreciada y a más que como era costosísima a los trayentes tanto su saca como su conducción a los cargadores, la despreciaban y abandonaban». Un altre estany, anomenat «el Borrico o el de los Burros [...] A causa de las arenas y tierra de que le llenaron las muchas aguas acaecidas en el año 1680 quedó infructífero [...]». Segons el nostre autor, entre 1770 i 1786 es van gastar 321.000 rals de billó en netejar els estanys eivissencs, alguns dels quals ja necessitaven arranjaments el 1803 i entre tots els quals podrien arribar a produir fins a 58.560 modins de sal.⁵²

Amb el final de la guerra de Successió, Felip V va disposar de les salines, com va fer amb les de Cardona, i els eivissencs van aconseguir el 1735 «en especie de sal y por vía de limosna» la quantitat de 2.600 pesos (2.690 pesos diu Macabich) anuals. Aquesta quantitat es va consolidar en el transcurs del segle XVIII: en el regnat de Carles IV, aquest va cedir 600 pesos a l'Església-Catedral d'Eivissa el 1798 i 100 pesos als mestres de primeres lletres, gramàtica i retòrica del Seminari d'Eivissa el 1802, mentre la quantitat consignada per a l'Ajuntament eivissenc van quedar reduïda a 1.900 pesos (si bé, si sumem totes les xifres la quantitat final és de 2.600 pesos, és a dir, la concedida originalment el 1735).⁵³

51. ESCANDELL, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón*, tom III/2..., 150-156.

52. CIRER PONS, *Tratado de las reales salinas...*, 35-53.

53. CIRER PONS, *Tratado de las reales salinas...*, 46-48.

Conclusions

La venda de la sal de l'illa, l'únic mecanisme que permetria uns certs ingressos a la Universitat eivissenca, sempre havia estat sota el control del govern municipal i dels governadors de l'illa, amb molts problemes i recriminacions per una banda i per l'altra de voler aprofitar-se del negoci de la sal. Governadors com Juan Bayarte intentaren algunes millores en la producció de sal, però ho van fer des de la perspectiva d'uns, per a ells, inevitables, canvis de representació política (un clar precedent de la futura Nova Planta borbònica). Les coses no van millorar, sinó més aviat al contrari, en els anys de govern de Lupercio Castellón (1691-1698), que va haver d'enfrontar-se a una climatologia molt adversa el 1691 i 1693-1696, amb una caiguda en picat de la producció salinera, de manera que l'últim governador del regnat de Carles II, Domènec de la Canal, va insinuar la possibilitat que el rei arrendés les salines d'Eivissa, ja que no hi veia una altra solució (Juan Bayarte també ho havia pensat). Per exemple, la discussió sobre la neteja de les salines es va perllongar per més de vint anys, des de mitjan dècada de 1680, i De la Canal va esforçar-se per millorar-ne una mica la capacitat productiva, i també la qualitat de la sal. Si en un tema tan transcendent amb prou feines es va avançar, com es podia pensar a aconseguir bones vendes amb la sal eivissenca, sobretot a Itàlia? Per tot això, no és d'estranyar que, el 1710, l'administració de Carles III d'Habsburg decidís arrendar les salines eivissenques a l'empresari genovès Giovanni B. Visconti (que disposava de força contactes a Eivissa, entre els quals el governador Ponce de León). Sembla que la iniciativa privada va poder funcionar en alguns aspectes, ja que Visconti va vendre més sal i, sobretot, la vendre més cara, mentre que el monarca i la Universitat van cobrar algunes rendes, si bé Visconti marxà el 1714 deixant de pagar algunes d'aquestes rendes. Però el negoci no deixa de ser irònic: enfrontats als Borbònics, els eivissencs van fer una clara aposta per la dinastia dels Habsburg, la qual va tractar el negoci de la sal de la mateixa manera com s'havia fet molts cops durant el segle XVII: mitjançant els manejos tèrbols d'alguns governadors i homes de negocis (illencs i de fora). Els eivissencs van protestar com ho van fer durant segles per defensar els seus drets sobre les salines, però el final de la guerra, a més, només va portar que Felip V acabés per apoderar-se'n com a dret de conquesta.